

فصلنامه علمی - پژوهشی سیاستگذاری عمومی، دوره ۵، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۸، صفحات ۲۲۸-۲۰۷

شناسایی پیشران‌های مؤثر بر گفتمان انقلاب اسلامی ایران در افاق ۲۵ ساله

زهرا ابروانی^۱

دکتری جامعه‌شناسی مطالعات سیاسی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی

ابراهیم حاجیانی

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه شاهد

علی محمد حاضری

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس

فریدین قریشی

استاد روابط بین‌الملل دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۹۸/۲/۲۸ - تاریخ پذیرش: ۹۸/۴/۱۳)

چکیده

گفتمان‌ها به مثابه چارچوب فکری هر سیستم در مسیر به سمت آینده مرجع آن، نقش به سزایی دارند. از این روی تداوم و پویایی گفتمان انقلاب اسلامی نقش تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت عینیت تحقق یافته خویش یعنی نظام جمهوری اسلامی ایران دارد. هدف مقاله شناسایی و توصیف پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده گفتمان انقلاب اسلامی ایران است. جهت تحلیل روابط بین پیشران‌ها از ماتریس ساختاری استفاده شده که با بهره‌گیری از نظرات خبرگان استخراج و وارد نرم‌افزار میک مک شد. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد متغیرهای کارآمدی و مقبولیت نظام دارای بیشترین تأثیرپذیری و تأثیرگذاری در آینده گفتمان انقلاب اسلامی بوده و قابلیت بالایی برای برهم زدن پایداری سیستم دارد.

واژگان کلیدی: گفتمان انقلاب اسلامی ایران، پیشران، مطالعات آینده‌پژوهی، تحلیل تأثیر متقابل، عدم قطعیت.

مقدمه

همانطور که شکل‌گیری انقلاب‌ها یا جنبش‌های اجتماعی، به پیدایش یک گفتمان عمومی وابسته است، تداوم و پویایی آن‌ها نیز متأثر از آن گفتمان مشترک می‌باشد. گفتمان به چارچوب نظری و فکری هر مکتب گفته می‌شود که اعمال پیروان آن مکتب را سازمان‌دهی و هدایت می‌کند و مهم‌تر از آن در ایجاد فهم مشترک، هرچند اجمالی، بین مردم و سپس همسو کردن همه یا اکثریت با آرمان‌های جنبش نقش دارد. نظریه گفتمان هویت‌ساز است و در مقام اثبات هویت خود درصدد نفی دیگری خودش برمی‌آید و این‌گونه است که دیگری‌ساز می‌شود. امام خمینی (ره) براساس نظریه‌ای که داشتند گفتمانی را در مبارزات انقلاب اسلامی به‌وجود آوردند که کالبد تحقق تاریخی آن، جمهوری اسلامی بود. ایشان ضمن اثبات گفتمان انقلاب اسلامی در مقام نفی وضع موجود جهان و بازگشت حاکمیت اسلام بودند؛ یعنی با نظم حاکم بر جهان (نظم دوقطبی) مخالفت کرده و شعار نه شرقی نه غربی را مطرح نمودند. دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی، اسلام و هویت اسلامی است. در واقع گفتمان انقلاب اسلامی، با ماهیتی دینی، از ریشه و اساس متفاوت با گفتمان‌های رقیب خود مانند سوسیالیسم، کاپیتالیسم و سکولاریسم است. همه قرائت‌های گفتمانی از پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون حول دال مرکزی اسلام بنا به شرایط پیرامونی، دال‌های شناوری نظیر مقاومت و حفظ (خرده گفتمان دفاع مقدس)، رشد و توسعه (خرده گفتمان سازندگی)، توسعه سیاسی (خرده گفتمان اصلاحات)، عدالت طلبی - معنویت‌گرایی (خرده گفتمان اصول‌گرایی) و ابتدا بر اندیشه بشری (خرده گفتمان اعتدال) را جذب کرده است. در عین حال با این تصور که گفتمان انقلاب اسلامی اصالت دینی دارد، دلیلی بر عدم توجه به موقعیت گفتمان‌های رقیب نیست، بلکه باید به بسط کامل گفتمان انقلاب اسلامی توجه کرد و به این گام‌های پیموده دلخوش نبود و همواره در تکاپوی بازتولید و روزآمد کردن آن برآمد. در این راستا توجه به آینده و مسائل پیش روی گفتمان انقلاب اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و واکاوی عواملی که چگونگی و تغییرات آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد، ضروری به نظر می‌رسد. آینده پژوهی و مطالعات آینده به مثابه دانشی فرا رشته‌ای؛ رویارویی و مواجهه با تضادها، چالش‌ها و تغییرات را مهیا می‌کند و با توجه به اینکه آینده قرین به عدم قطعیت است، بهره‌گیری هوشمندانه از دانش آینده پژوهی فرصت پیش‌بینی آگاهانه موج‌های تغییر را فراهم می‌نماید (چرماک، ۲۰۱۱). آینده، با تمام آشفتگی‌ها، ابهام‌ها و عدم اطمینان‌های خود، بی‌تردید تنها قضاوتی است که فرصت‌های بزرگ پیشتازی را در خود نهفته دارد و طبیعتاً کسانی بیشترین شانس بهره‌گیری از این فرصت‌ها را دارند که از پیش، خود را آماده کرده، در کمین آنها نشسته و برای بهره‌برداری از وضعیت‌های گوناگون متصور، تمرین نموده و آمادگی

های لازم را کسب کرده باشند (پدرام و زالی، ۱۳۹۴). شناسایی و توصیف پیشران‌های آینده گفتمان انقلاب اسلامی به عنوان ابزاری تحلیلی و کارآمد در گزینش آینده‌های آلترناتیو مهم بوده و به فرایندهای تصمیم‌گیری، مدیریت صحیح، تنظیم اولویت‌ها در سیاستگذاری‌ها کمک می‌نماید. از این رو نوشتار حاضر در پی پاسخ به این سؤال‌ها می‌باشد: مهم‌ترین عوامل مؤثر بر آینده گفتمان انقلاب اسلامی ایران در شرایط عدم قطعیت محیطی چیست؟ این عوامل مؤثر چگونه بر یکدیگر و بر وضعیت آینده گفتمان انقلاب اسلامی ایران تأثیر می‌گذارند؟ در مقاله حاضر ابتدا مباحث نظری در دو بخش پیشینه پژوهش و مبانی نظری مطرح شده و در بخش روش‌شناسی به صورت مبسوط چگونگی انجام پژوهش و روش تحلیل تأثیر متقابل و تکنیک میک مک بیان شده است. در بخش یافته‌ها؛ بررسی جداول پیشران‌های احصاشده، جدول ماتریس، تحلیل اثرات و نقشه بصری خروجی نرم‌افزار میک مک به همراه تحلیل‌ها ارائه شده است. بحث و نتیجه‌گیری نیز بخش انتهایی مقاله را شامل می‌شود.

پیشینه پژوهش

نخستین تلاش نظام‌مند برای مطالعات آینده پژوهی از ۱۹۴۸ در اندیشکده رند^۲ آغاز شد. این مطالعه به طور عمده بر پایه پیش‌بینی بود که در راه شناخت وقایع احتمالی جنگ می‌کوشید و بعدها در مسایل غیر نظامی و اقتصادی نیز به کار رفت بنیاد توسعه فردا، ۱۳۸۴: ص ۲۳) از دهه هشتاد میلادی به بعد، مفهوم آینده پژوهی از خاستگاه اولیه در حوزه نظامی فراتر رفت و به حوزه سیاستگذاری رخنه کرد. طی چند سال اخیر استقبال از این نوع پژوهش‌ها در کشورمان نیز صورت پذیرفته و در موضوعات متفاوت پژوهش‌های آینده پژوهی انجام گرفته است. در خصوص بررسی پیشران‌های گفتمان انقلاب اسلامی به شیوه پژوهش حاضر که از تحلیل تأثیر متقاطع برای شناسایی عوامل کلیدی استفاده شده، پژوهشی صورت نگرفته و نزدیک‌ترین پژوهش انجام شده پژوهشی با نام «آینده پژوهی انقلاب اسلامی» توسط دارابی (۱۳۹۵) می‌باشد که به بررسی فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف انقلاب اسلامی در حوزه‌های تحولات رسانه‌ای، فرهنگ، جامعه و سیاست پرداخته است. نویسنده متغیرهای توسعه و فناوری، جهانی شدن، تغییرات اجتماعی، تمایلات اجتماعی و توسعه استفاده از سوخت‌های فسیلی را به عنوان ۵ پیشران مهم جهانی معرفی کرده و عناصر «مردم»، «جمهوری اسلامی»، «ولایت فقیه»، «استکبارستیزی»، «حمایت از فلسطین»، «اسلام سیاسی»، «حفظ نهاد مرجعیت و روحانیت»، «خدمت بی منت به مردم»، «آزادی، عدالت، حق و قانون» را در آینده

انقلاب اسلامی ایران با اهمیت ذکر کرده است. آرای شهید مطهری به عنوان اولین شخصیت هایی که در مورد آینده انقلاب ایران صحبت کرده اند، از سنخ رفتار شناسی انقلاب و طراحی آینده است و پیش بینی آینده از نظر ایشان، مردود می باشد. وی تأکید می کند که در مسایل اجتماعی، آینده را نمی توان به صورت قطعی پیش بینی کرد؛ گر چه با تکیه بر دیدگاه الهی قرآن، آینده کلی بشریت، آینده ای توحیدی، هم به مفهوم فکری و اعتقادی و هم به مفهوم اجتماعی است. ایشان با محور قراردادن اسلام و ارزش های اسلامی؛ تداوم، استمرار و آینده انقلاب را مبتنی بر حفظ و تحقق چهار رکن عدالت اجتماعی، استقلال، آزادی و معنویت اسلامی می داند. علاوه بر این، لازمه ترسیم بهتر آینده را نیم نگاهی به گذشته دانسته و با توجه به تجربه تاریخی نهضت های اسلامی، شناسایی چالش ها، آسیب ها و آفت های داخلی و خارجی پیش رو، تلاش در جهت رفع آنها را ضروری می شمرد (زمانی، ۱۳۸۸). در پژوهشی دیگر مطهرنیا (۱۳۹۵) با عنوان «آینده نگاری و آینده نمایی انقلاب اسلامی» چند سناریو برای آینده انقلاب تدوین نموده است. در سناریوی «فرپندار ایران قدرتمند» اشاره شده که آرمان های انقلاب اسلامی قلمروهای مختلف نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده و با چالش های داخلی و خارجی مواجه بوده است. سیاست کلی نظام بین الملل، رقابت های منطقه ای و تحولات داخلی کشورها و منازعات آینده جهان نظیر امنیت انرژی، تغییرات اقلیمی، ایدئولوژی ها، تسلیحات نظامی مهمترین زمینه های چالش در آینده انقلاب اسلامی هستند. سناریوی «ایران ابرقدرت بین المللی» به رهبری جهان اسلام و تسلیم ناپذیری ایران در مقابل ابرقدرت های جهان علیرغم همه تحریم های بین المللی اشاره دارد. سناریوی «ایران قبله فرهنگ و تمدن» بیان می کند جمهوری اسلامی در فرایند ظهور، تثبیت و توسعه خود در داخل به عامل منحصربه فردی در احیاء پایداری و توسعه بیداری اسلامی به مثابه مرکز سازمان دهی تمدن نوین اسلامی تبدیل خواهد شد. سناریوی «ایران جغرافیای صلح و سلام جهانی» به جامعه ای با خصوصیات ویژه نظیر انسان های اندیشه ورز، مسئولیت پذیر و دارای کرامت انسانی در محیطی آزادی خواه و عدالت گرا اشاره می کند.

آینده پژوهی

هدف کلی آینده پژوهی درک بدیل های احتمالی است. امروزه استفاده از روش های پیش بینی سنتی برای بررسی تحولات آینده کارایی ندارند در حالی که روش های آینده پژوهی می توانند با توجه به آنچه در آینده رخ میدهد، عوامل مؤثر بر بروز وضعیت های محتمل را شناسایی کرده و با کنترل آنها به آینده مرجح برسند.

چرایی مطالعات آینده پژوهی در پی وصول به اهدافی نظیر بهره‌گیری از فرصت‌های آتی، محافظت در مقابل تحولات نامطلوب، تشخیص جهت حرکت و رویدادهای آتی و تغییر و ارتقای آینده می‌باشد (فولز، ۱۹۷۸: ص ۷۷۹). هنگام اندیشیدن به آینده باید به شش مقوله توجه نمود (۱) شناسایی و ارزیابی آینده‌های بدیل (۲) تعیین میزان عدم قطعیت هر یک از موارد احتمالی و آینده‌های بدیل (۳) شناسایی حوزه‌های کلیدی که خود پیش درآمد یا هشدارهای آینده‌های خاص هستند (۴) ارزیابی شمار زیادی از پرسش‌های «اگر اینگونه شود، آنگاه چه اتفاقی می‌افتد و...» (۵) درک فرایندهای زیرین تغییر (۶) آشکارسازی و تعیین دقیق حدود دانش و درک ما از تغییرات آینده (همان، ص ۴۳).

در چارچوب علم سستی، موضوعات معمولاً در رویکردهای منظم، پایدار، پیوسته و متعادل ملاحظه می‌شوند و اصل حاکم بر علوم اصل عمومیت بود که به چالش‌هایی نظیر اصل عدم قطعیت، پیچیدگی، آشفتگی، نااطمینانی، تصادفی و غیرخطی بودن سیستم‌های انسانی توجه نمی‌شد. اما با پیشرفت علوم و پارادایم‌های نوظهور این نکته مورد توجه قرار گرفت که پدیده‌های طبیعی و انسانی از یک فرایند تک خطی، قطعی، ساده و ثابت پیروی نکرده و در بررسی آینده آن‌ها باید بر وجود حالات مختلف و احتمالات متنوع با توجه به عدم قطعیت، پیچیدگی و نااطمینانی متمرکز شد. در تبیین‌ها، اصل عدم قطعیت مفهوم روند محتمل را جایگزین اثر غیرقابل اجتناب می‌سازد. بنابراین با توجه به علوم جدید در سیستم‌ها؛ نظم، بی‌نظمی، روابط خطی، روابط غیرخطی، روابط قطعی، روابط غیرقطعی، الگوی ساده و الگوی پیچیده وجود دارد و پیرو آن در اصول آینده‌اندیشی، پذیرش آینده‌های بدیل و وجود تکثر در پیش‌بینی مطرح شده است (حاجیان، ۱۳۹۱: ص ۲۰۱-۱۸۵).

گفتمان انقلاب اسلامی

فرجام انقلاب و سرنوشت تحولات پس از پیروزی، عوامل و عناصر زمینه‌ساز بقا و استمرار انقلاب یا سقوط و تزلزل آن پرسش‌هایی است که ردیابی آینده انقلاب‌ها را حیاتی می‌نماید. در این میان آینده انقلاب اسلامی به‌عنوان انقلابی فرهنگی و منحصر بفرد نیز از همان ابتدای پیروزی مورد توجه سیاستمداران و اندیشمندان زیادی قرار گرفته است. گفتمان انقلاب اسلامی ایران با گزینش دال مرکزی اسلام و عناصر گفتمانی نظیر استقلال طلبی، مردم‌سالاری دینی، عدالت خواهی، معنویت گرایی، آزادی، پیوند دین و سیاست، اعتنا به عقل و دستاوردهای بشری و ... در قرائت‌های متفاوتی تجلی یافته و نمایشگر تحول و پویایی انقلاب اسلامی ایران بوده است. در حوزه آینده انقلاب‌ها دیدگاه‌های متفاوتی از سوی اندیشمندان بیان شده است که

برخی از آن‌ها عبارتند از: کرین بریتون در بررسی چهار انقلاب بزرگ جهان (انگلیس، آمریکا، فرانسه و روسیه) مدعی است که هر انقلابی در طی عمر خود دوره‌هایی را طی می‌کند. وی به سه دوره پیروزی انقلاب و به قدرت رسیدن میانه‌روها در دوره اول، اقتدار نیروهای رادیکال در دوره دوم، بازگشت به ارزش‌های پیشین یا دوره ترمیدور در دوره سوم اشاره کرده است (بریتون، ۱۳۶۶: ص ۱۰۸-۱۰۶). رفیع پور معتقد است که نیروهای مؤثر در پیدایش انقلاب بیشترین تأثیر را بر روند آینده انقلاب دارند و این روند را براساس اهداف، ارزش‌ها و ایدئولوژی خود شکل می‌دهند (رفیع پور، ۱۳۷۶: ۱۱۲). بر اساس نظر مهدوی زادگان، انقلاب‌ها و جنبش‌های مردمی در کشاکش تحولات و رویدادهای سیاسی و اجتماعی، فرایندی را پشت سر می‌گذارند که از آن به‌عنوان «عادی‌سازی»، «روزمه شدن» و «نهادینه شدن» انقلاب‌ها یاد می‌شود. گویی سرنوشت محتومی برای تمام انقلاب‌ها می‌باشد. بنابر یک تعریف؛ عادی‌سازی، فرایند گذار از جنبش مردمی یا وضعیت انقلابی به حالت «عادی» است که ممکن است تداوم جدی‌تر وضعیت پیش از وقوع جنبش مردمی، یا تأسیس نظم اجتماعی جدید باشد. جامعه در این نوع عادی‌سازی، با دگرگونی مشروعیت‌سازی روبروست. نویسنده محور تمرکز انقلاب را در اندیشه رجعت به تفکر اسلامی می‌داند و تحلیل انقلاب در چارچوب تفکر مدرن را نوعی کجروی بر می‌شمرد. وی به پروژه خنثی‌سازی اندیشه انقلاب اسلامی و تاکتیک‌های آن اشاره کرده و سه پروژه: حذف میراث رهبری، حذف نخبگان دینی انقلاب و چالش با مردم انقلابی برای عادی‌سازی انقلاب را تبیین می‌کند. در واقع با بیان نگرانی از روند تغییرات فکری جریان روشنفکری غرب گرا معتقد است آنچه هدف این جریان قرار گرفته، خنثی‌سازی تفکر انقلابی است (مهدوی زادگان، ۱۳۸۰: ص ۱۴). منوچهر محمدی مهم‌ترین مسائلی که انقلابیون بعد از پیروزی انقلاب با آن مواجه هستند را بدین شکل ترسیم می‌کند: مرحله (۱) در این مرحله انقلابیون ناچارند خیلی سریع وظایف و مسئولیت‌های نظام سیاسی جدید را بپذیرند و از عهده اجرای آنها برآیند. در حالی که به دلایلی از جمله عدم آشنایی با ماشین دولتی و فقدان تجربه کافی و نداشتن نیروی متخصص و مجرب با گرفتاری‌های زیادی مواجه هستند و این در شرایطی است که توقعات فزاینده گروه‌های اجتماعی، مشکلات بیشتری به وجود خواهد آورد و از طرف دیگر، پس از سقوط قدرت سیاسی، برای اینکه کلیه ارزش‌ها، نهادها، ساخت‌ها و افراد وابسته به سیستم سیاسی گذشته جای خود را به نظام جدید بسپارند، مدتی طول می‌کشد. مرحله (۲) مبارزه و درگیری انقلابیون در این مرحله به پایان نخواهد رسید، بلکه به شکلی دیگر در دو جناح داخل و خارج حاکمیت خواهد بود (محمدی، ۱۳۹۱: ۶۲). محمدی شرط اساسی پیروزی انقلابیون بر همه مشکلات سیاسی و اجتماعی و مخالفت‌های داخلی و خارجی را، تنها حفظ وحدت و یکپارچگی در سه رکن انقلاب یعنی رهبری، مردم و ایدئولوژی می‌داند. براساس نظر

او، هر قدر رهبری انقلاب، مقبولیت داشته باشد و کفایت بیشتری به خرج دهد و هرچه گروه های اجتماعی سهم در پیروزی، در تداوم آن به صورت متحد تلاش کنند و هرچه ایدئولوژی انقلاب، فراگیرتر و پاسخگوی ابعاد گسترده تری از زندگی جامعه انقلابی باشد؛ موفقیت و تداوم انقلاب نیز بیشتر تضمین خواهد شد (همان ۶۵). با توجه به آنچه که در نظریه ها و پژوهش های ذکر شده آمد گفتمان انقلاب اسلامی ایران تحت شرایط عدم قطعیت محیطی نیازمند آینده نگری و واکاوی منابع تغییر می باشد. عدم قطعیت بخش پیش بینی ناپذیر گفتمان انقلاب اسلامی ایران در دامنه تغییرات آینده می باشد. می توان با آینده پژوهی، تشخیص و رصد عدم قطعیت های کلیدی و نیز انجام سیاستگذاری درست و به موقع عدم قطعیت ها را از نقطه تهدید به فرصت تبدیل کرد.

روش شناسایی

جهت گیری پژوهش، اکتشافی و هدف آن از نوع کاربردی است. همچنین از روش دلفی برای گردآوری داده ها و از نرم افزار میک مک برای تحلیل آن ها استفاده شده است. به دلیل ماهیت اکتشافی این پژوهش یک روش پیش بینی کافی نبوده و به جهت کاهش خطاهای رایج از ترکیب تکنیک های مختلف کمی و کیفی استفاده شده است. از روش بویش محیطی و الگوی STEEPVAS برای شناسایی متغیرها و شاخص ها استفاده گردید. برای جمع آوری متغیرها از مصاحبه با خبرگان، مقالات و مرور نوشتارهای منتشر شده در زمینه عوامل مؤثر بر گفتمان انقلاب اسلامی ایران استفاده گردید. عوامل توسط خبرگان با استفاده از تکنیک دلفی طی دو راند از طریق رتبه بندی درجه اهمیت و عدم قطعیت مورد تحلیل و پالایش قرار گرفت. در نهایت از ۷۰ پیشران راند دوم، با ۱۸ پیشران انتخابی ماتریس ۱۸*۱۸ تشکیل شد و توسط روش تحلیل تأثیرات متقابل امتیازدهی و در محیط نرم افزار میک مک تجزیه و تحلیل شدند.

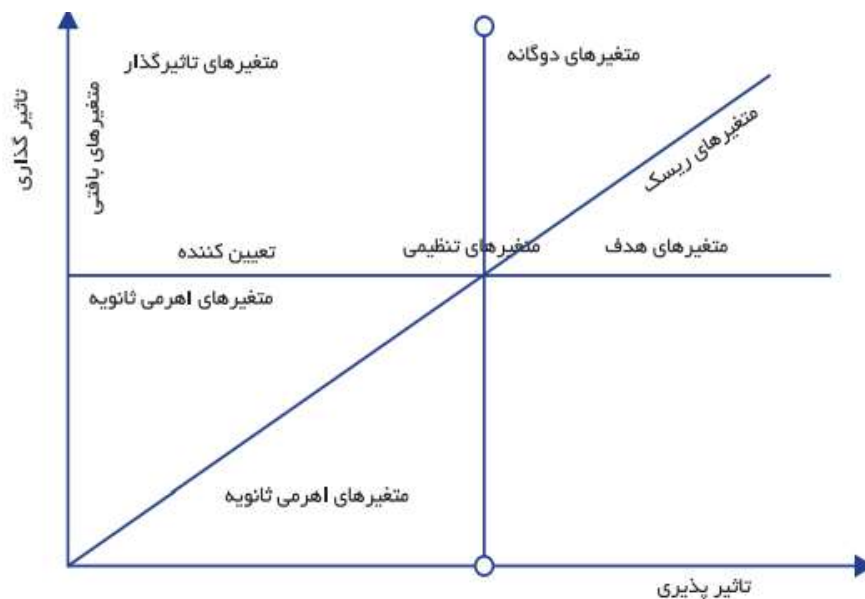
جامعه و نمونه آماری: جامعه آماری این پژوهش، شامل متخصصان و خبرگان حوزه های جامعه شناسی، علوم سیاسی، انقلاب اسلامی، روابط بین الملل و فعالین سیاسی (فعالین احزاب، نماینده های مجلس) هستند که از نگاهی آینده پژوهانه و راهبردی برخوردارند. انتخاب خبرگان بصورت هدفمند و بر اساس میزان خبرگی و تمایل به مشارکت در تحقیق انجام شد که هدف آن گردآوری دانش ضمنی آنها بوده است. در دو راند دلفی ۵۲ نفر از خبرگان مشارکت نمودند که ۲۷ درصد آن ها را فعالین سیاسی تشکیل دادند و بقیه عضو هیأت علمی دانشگاه می باشند. در بخش پرسشنامه جدول ماتریس ۲۵ نفر از متخصصین همکاری داشتند که ۱۶ درصد آن فعالین سیاسی و مابقی خبرگان دانشگاهی بودند.

روش تحلیل تأثیرات متقابل: تئودور گوردون و هلمر برای اولین بار روش تأثیرات متقابل را در سال ۱۹۹۶ میلادی ابداع کردند. این روش بر این سؤال بنا نهاده شده است که: «آیا پیش بینی آینده می تواند مبتنی بر تأثیرات احتمالی متقابل اتفاقات آینده بر یکدیگر باشد؟» (مایتز و ریگر، ۲۰۰۴: ص ۵۴) در الماس پوپر این روش بیشتر بر شواهد و تعامل متکی است و در دو قطب تعامل و خبرگی قرار میگیرد (پوپر، ۲۰۰۸). روش تأثیرات متقابل تحلیل ابزاری است که از طریق ماتریس به شناسایی روابط بین متغیرها و در نهایت شناسایی متغیرهای کلیدی مؤثر در تکامل سیستم می پردازد و به طور کلی طبق مراحل زیر اجرا می شود: ۱- شناسایی عوامل ۲- تشکیل ماتریس $n \times n$ ۳- وزن دهی متغیرها و تکمیل ماتریس توسط خبرگان ۴- وارد کردن اطلاعات به نرم افزار میک مک ۵- خروجی نرم افزار و بررسی میزان و چگونگی روابط بین متغیرها (کوزو و گابنر: ۲۰۰۸: ص ۵۵).

نرم افزار میک مک: ورودی نرم افزار میک ماتریسی $n \times n$ می باشد که متغیرهای موجود در سطرها بر متغیرهای موجود در ستون ها تأثیر می گذارند، متغیرهای سطرها، تأثیر گذار و متغیرهای ستون ها، تأثیر پذیر می باشند. میزان ارتباط، با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می شود. عدد «صفر» به منزله «بدون تأثیر»، عدد «یک» به منزله «تأثیر ضعیف»، عدد «دو» به منزله «تأثیر متوسط» و در نهایت عدد «سه» به منزله «تأثیر زیاد» می باشند. خروجی نرم افزار میک مک به صورت نموداری مشتمل بر چهار منطقه بصری میباشد که متغیرهای هر ناحیه خصوصیات مختص به خود را داراست. تفسیر تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها بدین ترتیب است که چهار دسته از متغیرها مطرح میشوند. این چهار دسته متغیر عبارتند از (همان، ص ۷۰-۶۰).

الف- متغیرهای «تعیین کننده» یا «تأثیر گذار»: این متغیرها بیشتر تأثیر گذار بوده و کمتر تأثیر پذیر می باشند و در قسمت شمال غربی نمودار نمایش داده می شوند. متغیرهای تأثیر گذار، بحرانی ترین مؤلفه ها هستند زیرا که تغییرات سیستم وابسته به آن ها است و میزان کنترل بر این متغیرها بسیار مهم است. ب- **متغیرهای «دو وجهی»:** این متغیرها، همزمان به صورت بسیار تأثیر گذار و بسیار تأثیر پذیر، عمل می نمایند که به متغیرهای اعتماد نیز معروفند. در قسمت شمال شرقی نمودار قرار می گیرند. طبیعت این متغیرها با عدم پایداری آمیخته است، زیرا هر عمل و تغییری بر روی آن ها، واکنش و تغییری بر دیگر متغیرها را به دنبال دارد. این متغیرها نیز خود به دو دسته متغیرهای «ریسک» و متغیرهای «هدف» تقسیم می شوند. ج- **متغیرهای «تأثیر پذیر» / «نتیجه»:** این متغیرها در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند. آن ها تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بسیار بالایی دارند. بنابراین آن ها نسبت به تکامل متغیرهای تأثیر گذار و دو وجهی، بسیار حساس هستند. د- **متغیرهای «مستقل» یا «مستثنی»:** این متغیرها

دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی هستند و در قسمت جنوب غربی نمودار قرار داشته و گویا ارتباطی با سیستم ندارند. زیرا آن‌ها نه باعث توقف یک متغیر اصلی و نه باعث تکامل و پیشرفت آن در سیستم می‌شوند و به دو دسته متغیرهای «گسسته» و متغیرهای «اهرمی ثانویه» تقسیم می‌شوند.

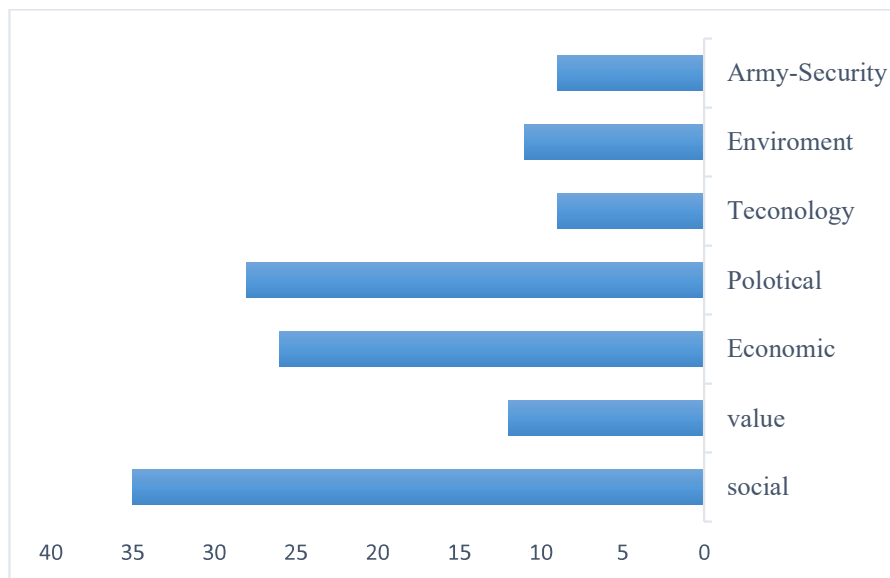

شکل ۱ - جایابی متغیرها برحسب میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (کوزو و گابنر، ۲۰۰۸).

یافته‌ها

در این قسمت متغیرهای انتخابی جهت ماتریس، تحلیل خروجی نرم‌افزار میک مک و وضعیت پیشران‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد.

شناسایی پیشران‌های/انتخابی: ۱۳۳ پیشران در راند اول استخراج شد که توزیع پیشران‌ها در الگوی STEEPVAS (اجتماعی-فناورانه-اقتصادی-محیط زیست-سیاسی-فرهنگی-نظامی-امنیتی) در نمودار ۱ مشخص شده است. در راند دوم ۷۰ پیشران (جدول ۱) براساس درجه اهمیت و عدم قطعیت بررسی شدند و در نهایت ۱۸ پیشران انتخابی ماتریس با ابعاد ۱۸*۱۸ را تشکیل دادند. نمودار ۱ توزیع متغیرها در الگوی پوش محیطی نشان می‌دهد.

نمودار ۱ - توزیع پیشران‌ها در الگوی پوشش محیطی.

عوامل تأثیر گذار بر آینده گفتمان انقلاب اسلامی در راند دوم توسط خبرگان مشارکت کننده براساس عدم قطعیت و اهمیت رتبه بندی شدند که ۱۸ پیشران با نمره بالا وارد جدول ماتریس ساختاری شدند.

جدول ۱ - عوامل تأثیرگذار بر آینده گفتمان انقلاب اسلامی

فردگرایی، تعامل و برقراری ارتباط و گفت و گو بین افراد جامعه ملی، هنجارهای رسمی، مشارکت و همیاری اجتماعی (در فرایندهای کلان، امور خرد و محیط بیرونی)، اعتماد عمومی در جامعه، شکاف طبقاتی و منزلتی، شکاف بین دینداری سنتی و مدرن، سبک زندگی مدرن، نظارت ارزیابی و بازرسی، بوروکراسی، توزیع ثروت، سیاست های اجتماعی (حمایت بیمه ای از فقر، مصوبات مجلس و حذف فقر مطلق)، احساس محرومیت (نارضایتی عمومی از وضع زندگی) وحدت و اتحاد ملی	حوزه اجتماعی
سیاسی و امنیتی شدن مسائل فرهنگی و اجتماعی، مداخله دولت در حوزه فرهنگ، فقه پویا	حوزه فرهنگی
کسب و کارهای جدید مبتنی بر فناوری اطلاعات، توسعه دولت الکترونیک، عدالت آموزشی (خصوصی سازی آموزش و پرورش و آموزش عالی)، اعتماد عمومی به رسانه های داخلی	حوزه فناوری
ایجاد فرصت های کارآفرینی و رونق کسب و کار، تحریم های بین المللی، سرمایه گذاری خارجی در ایران (رفع موانع سیاسی، حقوقی و نهادی، موانع اقتصادی)، سرمایه گذاری داخلی در ایران (بهبود فضای کسب و کار)، نظام مالیاتی، نهاد پولی و مالی (حفظ ارزش پول ملی)، سیاست های بودجه ای و انضباط مالی دولت، مبارزه با فساد، شفافیت مالی، عدم وابستگی به اقتصاد	حوزه اقتصادی

نفتی (تکیه بر اقتصاد غیر نفتی)، ضریب جینی، قدرت خرید عمومی و معیشت مردم، رانت های ناشی از خصوصی سازی، خصوصی سازی های چالشی (آموزش و پرورش، محیط زیست، میراث فرهنگی، بهداشت و درمان)، درآمد ملی، رشد اقتصادی، تولید ناخالص داخلی	
حقوق مدنی، حقوق سیاسی (فعالان سیاسی و انتخابات)، حقوق اجتماعی (حقوق اقلیت های قومی و مذهبی)، اختلاف نظر در سیاست داخلی و خارجی، میزان پاسخگویی حکومت، نگاه به غرب، آلوده شدن بخشی از مدیران و مسئولان به انواع فساد، سوء استفاده از قدرت، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون، آسیب های قضاوت (اطاله دادرسی، فساد قضات)، استقلال نظام قضایی، تحزب و رقابت سیاسی، مشارکت سیاسی، اعتماد رقبا به نتایج انتخابات، مقبولیت نظام، نظارت استصوابی، منازعات قومی، منازعات مذهبی، همسویی انتظارات رهبری و مردم، عملکرد مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده، منازعه نخبگان کارآمدی.	حوزه سیاسی
تولید انرژی های جدید اتکا به انرژی های تجدیدپذیر، تخریب محیط زیست و بحران های زیست محیطی، بحران آلودگی ها، بحران تأمین آب	حوزه محیط زیست
نقش نیروهای مسلح ایران در امنیت منطقه، امنیت کشورهای همسایه و خلیج فارس، مداخله بازیگران خارجی در سیاست های منطقه ای و بین المللی مرتبط با کشور، هژمونی آمریکا و رژیم صهیونیستی در منطقه، پیگیری سیاست تنش زدایی منطقه ای و بین المللی	نظامی - امنیتی

تحلیل خروجی پارامترها با تکنیک میک مک: نهایتاً نظرات هریک از خبرگان در ماتریس تأثیرگذاری/ تأثیرپذیری وارد شد و با استفاده از مد داده ها (داده های با بیشترین تکرار در هر سلول)، ماتریسی (جدول ۲) تهیه شد که نشان گر برآیند نظرات خبرگان پاسخ دهنده به پرسشنامه می باشد.

جدول ۲ - ماتریس نهایی حاصل از دلفی

پیشران های انتخابی	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
۱. تعامل و برقراری ارتباط و گفت و گو بین افراد جامعه ملی	۰	۲	۲	۲	۰	۱	۲	۳	۰	۲	۰	۰	۰	۲	۰	۲	۰	۰	۰	≤
۲. شکاف بین دینداری سنتی و مدرن	۳	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۲	۳	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۳. سوء استفاده از قدرت	۰	۲	۰	۳	۱	۳	۳	۳	۲	۳	۲	۲	۰	۰	۱	۰	۲	۳	۰	۶
۴. نظارت ارزیابی و بازرسی	۰	۰	۳	۰	۱	۲	۳	۲	۱	۱	۰	۲	۲	۱	۳	۱	۰	۱	۰	۴
۵. سیاست های اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۳	۰	۲	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۱
۶. کارآمدی	۲	۱	۳	۲	۳	۰	۲	۳	۰	۲	۰	۳	۳	۳	۳	3	۱	۰	۰	۶
۷. آسیب های قضاوت	۰	۱	۳	۲	۰	۳	۰	۳	۰	۲	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱
۸. مقبولیت نظام	۳	۲	۳	۱	۳	۳	۳	۰	۰	۳	۳	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۰	۶

۹. نظارت استصوابی	۲	۳	۳	۲	۰	۳	۲	۳	۰	۳	۳	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۰
۱۰. همسویی انتظارات رهبری و مردم	۰	۲	۲	۱	۱	۳	۲	۳	۲	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۲	۳	۳
۱۱. عملکرد مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده	۰	۲	۰	۱	۰	۳	۲	۳	۲	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۳	۲
۱۲. ایجاد فرصت های کارآفرینی و رونق کسب و کار	۰	۰	۱	۰	۲	۳	۰	۲	۰	۱	۰	۰	۳	۲	۱	۱	۱	۱	۱
۱۳. کسب و کارهای جدید مبتنی بر فناوری اطلاعات	۲	۰	۳	۲	۱	۲	۱	۲	۰	۰	۰	۳	۰	۲	۰	۱	۱	۱	۳
۱۴. بحران های زیست محیطی	۰	۰	۰	۰	۱	۳	۰	۳	۰	۰	۰	۲	۱	۰	۳	۳	۱	۱	۱
۱۵. بحران آلودگی ها	۱	۰	۰	۰	۱	۲	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۳	۰	۱	۱
۱۶. بحران آب	۱	۰	۰	۰	۱	۲	۰	۳	۰	۰	۰	۱	۱	۳	۲	۰	۱	۲	۱
۱۷. نقش نیروهای مسلح ایران در امنیت منطقه	۰	۱	۱	۰	۲	۲	۰	۳	۰	۲	۱	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۳	۱
۱۸. مداخله بازیگران خارجی در سیاست های منطقه ای و بین المللی مرتبط با کشور	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۱	۳	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۰	۱
جمع	۳	۵	۴	۵	۵	۶	۶	۶	۵	۵	۵	۵	۵	۶	۶	۵	۵	۴	۳

جمع مقادیر ماتریس، دو حالت تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می دهند. در واقع جمع سطری تأثیرگذاری و جمع ستونی ماتریس برای هر متغیر میزان تأثیرپذیری را نشان می دهد. با توجه به جدول ماتریس، بیشترین میزان تأثیرگذاری را به ترتیب عوامل کارآمدی، مقبولیت نظام و سوء استفاده از قدرت دارا می باشند. همچنین بیشترین مقدار تأثیرپذیری را مقبولیت نظام، کارآمدی و با اختلاف بسیاری متغیر همسویی انتظارات رهبری و مردم برخوردار هستند.

تحلیل کلی محیط سیستم: ۱۸ پیرامون انتخابی وارد ماتریس تحلیل ساختاری شده و با روش تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری با نرم افزار میک مک برای استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده گفتمان انقلاب اسلامی تحلیل شدند. براساس تعداد متغیرها، ابعاد ماتریس ۱۸*۱۸ بود که در هشت حوزه مختلف تنظیم شده است. طبق جدول (۳) تعداد تکرارها دو بار در نظر گرفته شد و درجه پرشدگی ماتریس ۵۸/۹۵ درصد است که نشان دهنده ضریب متوسطی هست که طبیعی به نظر می رسد؛ دلیل آن هم پراکندگی متغیرهای مؤثر بر وضعیت آینده گفتمان

انقلاب اسلامی ایران می باشد. از مجموع ۱۹۱ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۱۳۳ رابطه عدد صفر، ۷۲ رابطه عدد یک، ۵۵ رابطه عدد دو، ۶۴ رابطه عدد سه بوده است.

جدول ۳ - تحلیل اولیه داده های ماتریس اثرات متقابل

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفر	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	جمع	درجه پرشدگی
مقدار	۱۸	۲	۱۳۳	۷۲	۵۵	۶۴	۱۹۱	۵۸/۹۵ درصد

جدول ۴ - درجه مطلوبیت و بهینه شدگی ماتریس

چرخش	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	۰/۹۳	۰/۹۴
۲	۰/۹۹	۰/۱۰۰

طبق یافته های جدول (۴) ماتریس متغیرها براساس شاخص های آماری با دو بار چرخش داده ای از مطلوبیت و بهینه شدگی نزدیک به ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ های آن در دو بعد تأثیرگذاری و تأثیرپذیری است.

ارزیابی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها: در این بخش برای تحلیل تأثیرات متغیرها، هرکدام از روابط متغیرها توسط نرم افزار میک مک سنجیده شده و با توجه به جدول شماره (۵) میزان و درجه تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر به دست آمده است. در این پژوهش همان طور که در صفحات پیشین اشاره شد متناسب با تعداد پیشران ها، خانه های ماتریسی $n \times n$ توسط خبرگان امتیازدهی شد که این ماتریس، ماتریس اثرات مستقیم نامیده می شود و در آن هر درایه n_{ij} نمایانگر میزان تأثیر است و مقدار آن بسته به میزان تأثیر متغیر i بر متغیر j می باشد. در روش مستقیم، تأثیر مستقیم متغیر K بر دیگر متغیرها حاصل جمع تمامی مقادیر سطر K از ماتریس است و تأثیرپذیری متغیر K از سایر متغیرها حاصل جمع مقادیر ستون K است. به طور کلی اثرات مستقیم نشان دهنده تأثیرات و احتمالات موجود و وابستگی بین متغیرهاست. اساس کار برای محاسبه تأثیرات غیرمستقیم، چندین مرتبه ضرب ماتریس در خودش یا به عبارت دیگر، به توان n رساندن ماتریس اثرات مستقیم است. پس از هر مرتبه ضرب ماتریسی، جمع سطری و ستونی اثرات محاسبه و متغیرها رتبه بندی می شوند. این فرایند به صورت تکراری ادامه می یابد تا زمانی که رتبه همه متغیرها در مرحله $k-1$ با رتبه آنها هنگامی که ماتریس به توان $k+1$ میرسد، تفاوتی نداشته باشد. در روش میک مک معمولاً توان مقدار n ، یا ۷ یا ۸ است به این معنا که با ۷ یا ۸ بار ضرب ماتریس اثرات مستقیم در خودش،

رتبه متغیرها بدون تغییر باقی می ماند، نتایج به پایداری میرسد و فرایند ریاضیاتی تکراری تکمیل میشود. اثرات غیرمستقیم طبقه بندی جدیدی از متغیرهاست که بر مهم ترین متغیرهای سیستم تأکید می کند. در واقع با ضرب ماتریسی در اثرات غیرمستقیم متغیر پنهان تشخیص داده می شود. آنچه که از مقایسه نتایج تحلیل اثرات مستقیم و غیر مستقیم بدست آمده این است که صرفاً چند شاخص محدود در رتبه بندی، تفاوت جایگاه پیدا کرده اند و نکته حائز اهمیت این است که عوامل کلیدی مؤثر بر آینده گفتمان انقلاب اسلامی ایران در رتبه بندی اثرات مستقیم و غیرمستقیم رتبه یکسانی کسب کرده و به عنوان متغیرهای راهبردی محسوب می شوند و متغیر مداخله بازیگران خارجی تنها با ۲ پله جابجایی تکرار شده است که پس از مصاحبه و نظرسنجی مجدد با ۵ نفر از خبرگان به پیشران های منتخب اضافه گردید.

جدول ۵ - میزان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر

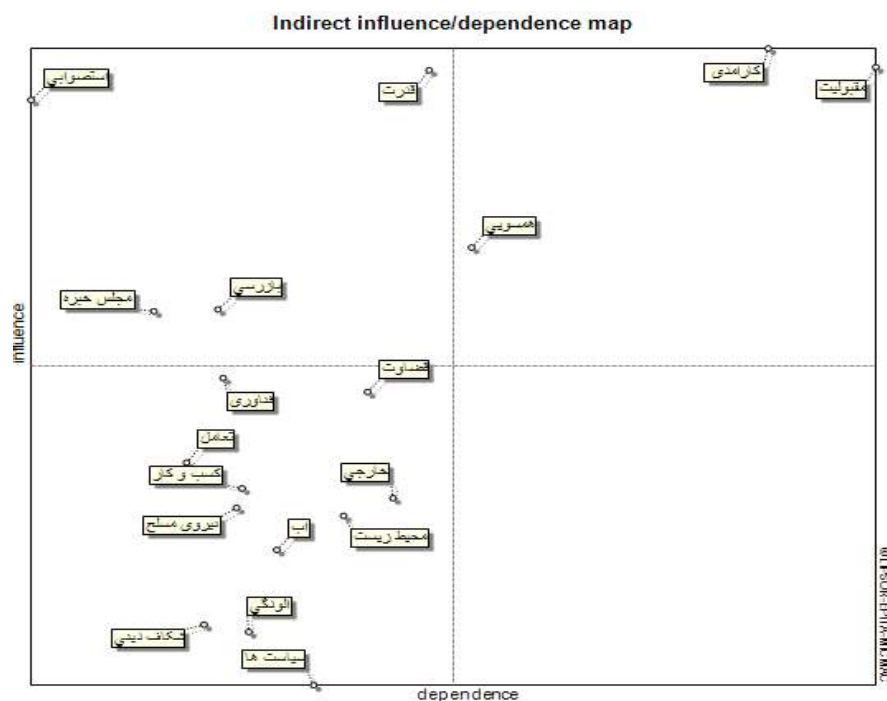
ردیف	متغیرها	اثرات مستقیم			اثرات غیرمستقیم		
		رتبه	رتبه تأثیرگذاری	رتبه تأثیرپذیری	رتبه	رتبه تأثیرگذاری	رتبه تأثیرپذیری
۱	تعامل و برقراری ارتباط و گفت و گو بین افراد جامعه ملی	۹	۱۸	۱۴	۱۰	۹۱۷۶	۷۴۶۸
۲	شکاف بین دیدنداری سنتی و مدرن	۱۲	۱۲	۱۶	۱۵	۶۷۹۸	۷۸۱۴
۳	سوء استفاده از قدرت	۳	۳۰	۲۴	۳	۱۴۹۳۱	۱۲۲۵۷
۴	نظارت ارزیابی و بازرسی	۶	۲۳	۱۶	۶	۱۱۴۲۲	۸۰۸۶
۵	سیاست های اجتماعی	۱۳	۱۱	۱۷	۱۷	۵۹۱۱	۹۹۷۷
۶	کارآمدی	۱	۳۴	۴۱	۱	۱۵۲۵۰	۱۸۹۵۰
۷	آسیب های قضاوت	۹	۱۸	۲۱	۹	۱۰۲۱۱	۱۱۰۴۲
۸	مقبولیت نظام	۲	۳۲	۴۷	۲	۱۴۹۷۶	۲۱۰۷۳
۹	نظارت استصوابی	۴	۲۸	۱۰	۴	۱۴۴۹۵	۴۴۰۰
۱۰	همسویی انتظارات رهبری و مردم	۵	۲۴	۲۷	۵	۱۲۳۲۹	۱۳۰۹۳
۱۱	عملکرد مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده	۷	۲۲	۱۳	۷	۱۱۳۹۵	۶۸۲۶
۱۲	ایجاد فرصت های کارآفرینی و رونق کسب و کار	۹	۱۸	۱۷	۹	۸۷۹۷	۸۵۶۶
۱۳	کسب و کارهای جدید مبتنی بر فناوری اطلاعات	۸	۲۱	۱۵	۸	۱۰۴۱۶	۸۱۹۱
۱۴	بحران های زیست محیطی	۹	۱۸	۲۱	۱۴	۸۳۹۵	۱۰۵۶۷
۱۵	بحران آلودگی ها	۱۱	۱۴	۱۶	۱۶	۶۶۹۲	۸۶۹۷
۱۶	بحران آب	۱۰	۱۷	۱۸	۱۵	۷۸۹۵	۹۲۴۹
۱۷	نقش نیروهای مسلح ایران در امنیت منطقه	۱۰	۱۷	۱۷	۱۳	۸۵۱۲	۸۴۵۵

۱۱۵۴۴	۸۶۵۴	۱۲	۲۴	۱۷	۱۰	مداخله بازیگران خارجی در سیاست های منطقه ای و بین المللی مرتبط باکشور	۱۸
۳۷۴	۳۷۴	۳۷۴	۳۷۴	۳۷۴	جمع کل		

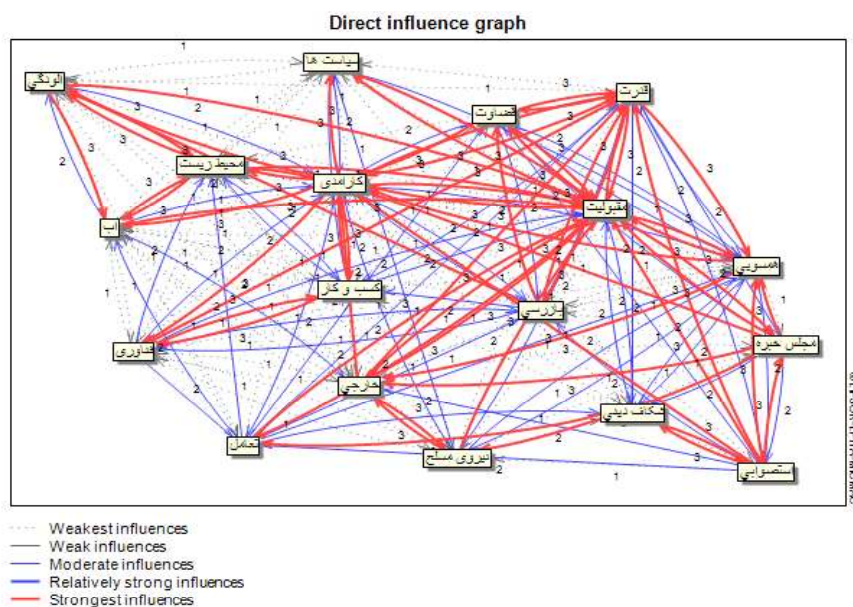
بسته به این که جمع مقادیر ماتریسی در کدام ناحیه نمودار قرار بگیرند، میتوان چند دسته متغیر را شناسایی کرد. جدول (۶) به تشریح متغیرها در نواحی نمودار می پردازد.

جدول ۶ - نحوه توزیع متغیرها براساس طبقه بندی آنها

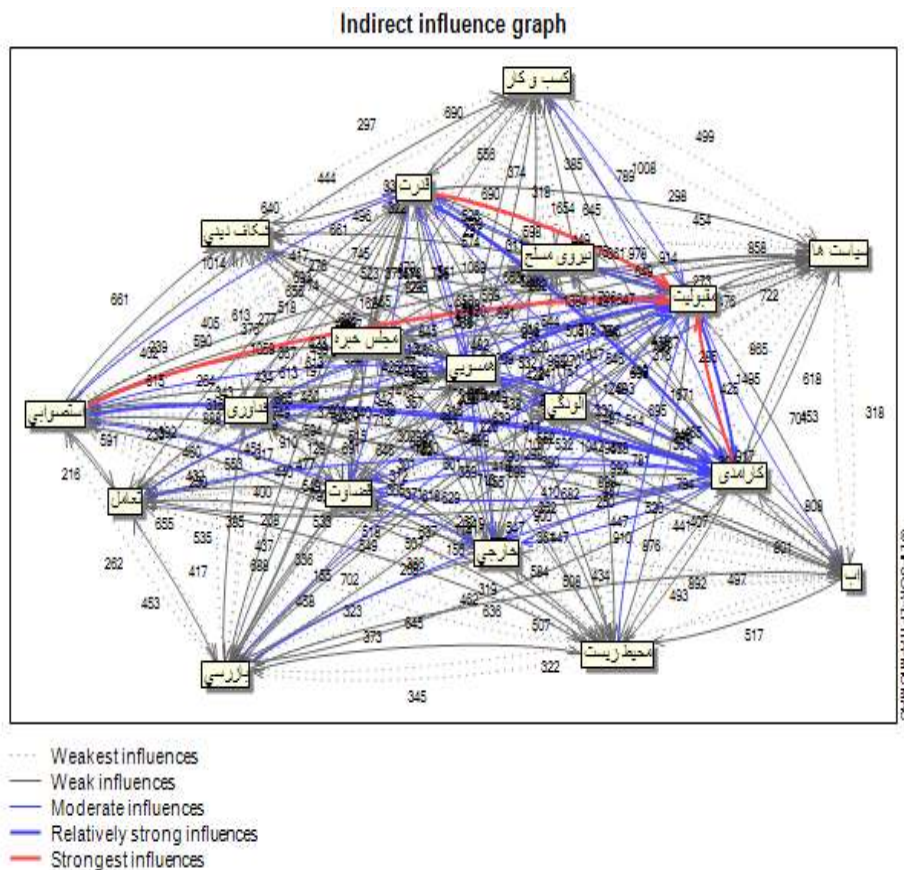
متغیرها	نواحی نمودار
کارآمدی- مقبولیت نظام، همسویی انتظارات رهبری و مردم	ناحیه شمال شرقی (متغیرهای دوجبهی- نسبتاً مشخص): تأثیرگذاری بالا- تأثیرپذیری بالا
نظارت استصوابی، سوءاستفاده از قدرت، عملکرد مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده، نظارت ارزیابی و بازرسی	ناحیه شمال غربی (متغیرهای تأثیرگذار و پیشران ساز): تأثیرگذاری بالا و تأثیرپذیری پایین
-----	ناحیه جنوب شرقی (متغیرهای وابسته): تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بالا
آسیب های قضاوت، کسب و کارهای جدیدمبتنی بر فناوری اطلاعات، تعامل و برقراری ارتباط و گفت و گو بین افراد جامعه ملی، ایجاد فرصت های کارآفرینی و رونق کسب و کار، مداخله بازیگران خارجی در سیاست های منطقه ای و بین المللی مرتبط باکشور، نقش نیروهای مسلح ایران در امنیت منطقه، بحران آب، بحران های زیست محیطی، شکاف بین دینداری سنتی و مدرن، بحران آلودگی ها، سیاست های اجتماعی.	ناحیه جنوب غربی (متغیرهای مستقل- اهرمی - تنظیم کننده): تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری پایین

نمودار شماره ۲ - پراکنش متغیرها در پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری.

شکل ۲ - روابط مستقیم بین متغیرها.

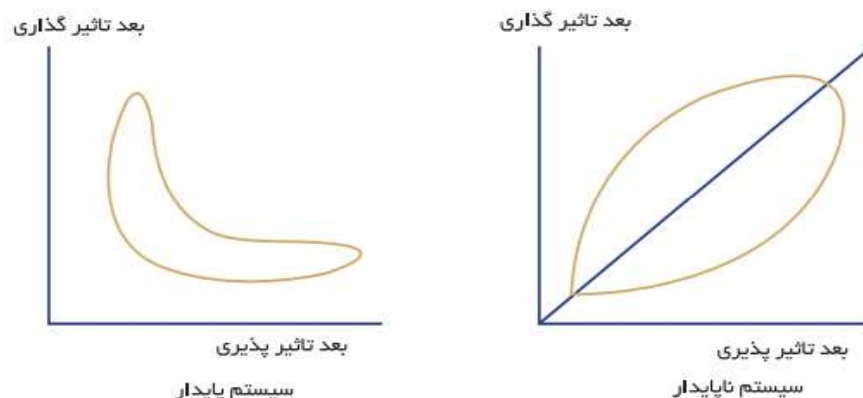

شکل ۳ - روابط غیرمستقیم بین متغیرها.

تحلیل اثرهای مستقیم و غیرمستقیم بدست آمده، در یافتن عوامل کلیدی مؤثر بر آینده پژوهی افق ۲۵ ساله گفتمان انقلاب اسلامی ایران مؤثر است. بر اساس نتایج رتبه های جدول در اثرهای مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای کارآمدی، مقبولیت نظام، سوء استفاده از قدرت، نظارت استصوابی، همسویی انتظارات رهبری و مردم، عملکرد مجلس خبرگان یکسان و دارای تأثیر بالا هستند.

ارزیابی پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها: شیوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، حاکی از میزان پایداری و یا ناپایداری سیستم است. در روش تحلیل اثرات متقابل/ ساختاری با نرم افزار میک مک در مجموع دو نوع پراکنش به نام سیستم های پایدار و سیستم های ناپایدار معروف هستند. در سیستم های پایدار پراکنش متغیرها به صورت L انگلیسی است؛ یعنی برخی متغیرها دارای تأثیرگذاری بالا و برخی دارای تأثیرپذیری بالا هستند. سه دسته متغیر در

سیستم های پایدار قابل مشاهده است: الف: متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم (عوامل کلیدی) ب: متغیرهای مستقل ج: متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه). در مقابل در سیستم های ناپایدار وضعیت پیچیده تر از سیستمهای پایدار است. در این سیستم، متغیرها در حول محور قطری صفحه پراکنده هستند و متغیرها در بیشتر مواقع حالت بینابینی از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می دهند که ارزیابی و شناسایی عوامل کلیدی را بسیار مشکل می نماید (گودت، ۱۹۹۳: ص ۶۰). در سیستم های ناپایدار نیز متغیرهای زیر قابل مشاهده است: متغیرهای تأثیرگذار، متغیرهای دو وجهی (متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف)، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه سیستم و متغیرهای مستقل. آنچه از وضعیت صفحه پراکنندگی متغیرهای مؤثر بر وضعیت آینده گفتمان انقلاب اسلامی می توان فهمید، وضعیت ناپایداری سیستم است. بیشتر متغیرها در اطراف محور قطری صفحه پراکنده اند. به غیر از چند عامل محدود که نشان می دهند دارای تأثیرگذاری بالایی در سیستم هستند، بقیه متغیرها از وضعیت مشابهی نسبت به یکدیگر برخوردارند. با توجه به پراکنندگی متغیرها طبق شکل ۴ وضعیت سیستم در حالت ناپایدار است و سیستم تحت تأثیر متغیرهای دوگانه کارآمدی و مقبولیت نظام قرار دارد.

شکل ۴ - وضعیت پایداری / ناپایداری سیستم (کوزو و گابنر، ۲۰۰۸).

بحث و نتیجه گیری

در فرایندها و پژوهش های آینده پژوهی، از آن جایی که متغیر و مؤلفه های اثرگذار بر یک پدیده، به صورت مستقل وجود نداشته و با همدیگر ارتباط دارند و بریکدیگر اثر می گذارند، لذا شناسایی و درک روابط بین پدیده ها و مؤلفه ها از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد. هر مسئله یا مبحثی متشکل از شبکه ای از عوامل و متغیرهایی بوده که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر

همدیگر اثرگذار می‌باشند، لذا در پژوهش حاضر سعی شد از طریق ماتریس ساختاری تعامل بین متغیرها بررسی شود. تحلیل داده های ورودی به نرم افزار میک مک که متشکل از ۱۸ پیشران مؤثر استخراج شده از ۷۰ پیشران راندهای دلفی عبارتند از تعامل و برقراری ارتباط و گفت و گو بین افراد جامعه ملی، شکاف بین دینداری سنتی و مدرن، سوء استفاده از قدرت، نظارت ارزیابی و بازرسی، سیاست های اجتماعی، کارآمدی، آسیب های قضاوت، مقبولیت نظام، نظارت استصوابی، همسویی انتظارات رهبری و مردم، عملکرد مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده، ایجاد فرصت های کارآفرینی و رونق کسب و کار، کسب و کارهای جدید مبتنی بر فناوری اطلاعات، بحران های زیست محیطی، بحران آلودگی ها، نقش نیروهای مسلح ایران در امنیت منطقه، مداخله بازیگران خارجی در سیاست های منطقه ای و بین المللی مرتبط با کشور نشان داد متغیرهای کارآمدی، مقبولیت نظام، استفاده از قدرت، نظارت استصوابی، اثر مستقیم و نیز اثر غیرمستقیمی بر تقویت و یا تضعیف گفتمان انقلاب اسلامی دارند. به این معنی که هرکدام از این عوامل و سطوح آن ها و تعامل شان بایکدیگر نقش تعیین کنندگی در آینده گفتمان انقلاب اسلامی دارند و تفسیر هر کدام از فاکتورها به واسطه نقشی که در سیستم به خود گرفته اند توانایی شان در جهت تغییر و تعیین آینده گفتمان انقلاب اسلامی را مشخص می نماید متغیرهای کارآمدی، مقبولیت نظام، همسویی انتظارات رهبری و مردم به عنوان فاکتورهای دوگانه می باشند و به مثابه عواملی که تأثیرپذیری و تأثیرگذاری بالایی دارند جزو متغیرهای راهبردی محسوب شده و در مدیریت استراتژیک و سیاستگذاری ها پیشران های مهمی معرفی می شوند. متغیرهای آسیب های قضاوت، کسب و کارهای مبتنی بر فناوری، نزدیک به قطر نمودار و قابل تبدیل شدن به عوامل ریسک می باشند که در حوزه برنامه ریزی قابل تنظیم هستند. از طرفی عوامل «سوء استفاده از قدرت»، «نظارت استصوابی»، «عملکرد مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده» و «نظارت ارزیابی و بازرسی» به عنوان عوامل کلیدی جهت دهنده به تغییرات آینده مورد توجه بوده و حالت ها و وضعیت های متفاوت آن ها در شکل دهی به آلترناتیوهای آینده گفتمان انقلاب اسلامی قابل ملاحظه می باشند. در پاسخ به سؤال اول پژوهش باید گفت به طور کلی مهم ترین عوامل مؤثر بر آینده گفتمان انقلاب اسلامی در شرایط عدم قطعیت محیطی به ترتیب اثرگذاری نظارت استصوابی، سوء استفاده از قدرت، کارآمدی نظام، مقبولیت نظام، همسویی انتظارات رهبری و مردم، نظارت و بازرسی، عملکرد مجلس خبرگان و مداخله بازیگران خارجی می باشند و به عنوان عدم قطعیت های کلیدی که علیرغم تأثیر بسیار زیاد، دامنه تغییراتشان در افق ۲۵ سال آینده پیش بینی ناپذیرند عمل می کنند. بر این اساس هشت متغیر ذکر شده منطق سناریوهای آینده گفتمان انقلاب اسلامی ایران را تشکیل می دهند. در پاسخ به سؤال دوم پژوهش مبنی بر چگونگی تأثیرگذاری عوامل مؤثر بر یکدیگر و بر وضعیت آینده گفتمان انقلاب

اسلامی ایران باید گفت با توجه به پلان اثرگذاری مستقیم بین متغیرها، متغیر نظارت استصوابی بر متغیرهای سوء استفاده از قدرت و مقبولیت تأثیرگذار است. مقبولیت نظام متأثر از متغیرهایی نظیر سوء استفاده از قدرت، همسویی انتظارات رهبری و مردم، مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده و نظارت استصوابی است. در واقع تأثیرگذارترین متغیر برآینده گفتمان انقلاب اسلامی ایران نظارت استصوابی و تأثیرپذیرترین آن مقبولیت نظام و کارآمدی می‌باشد. نمودار اثرگذاری غیرمستقیم اثرگذاری بسیار قوی متغیرهای سوء استفاده از قدرت، نظارت استصوابی و کارآمدی بر مقبولیت نظام را نشان می‌دهد. همچنین متغیرهای نظارت استصوابی، سوء استفاده از قدرت و مقبولیت تأثیر نسبتاً قوی بر روی کارآمدی نظام در آینده خواهند داشت. دو متغیر کارآمدی نظام و مقبولیت که تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بالایی دارند، متغیرهای ناپایدارکننده سیستم محسوب میشوند و باید آنها را کنترل کرد. با توجه به اینکه عوامل کلیدی این پژوهش به صورت زنجیره ای و روابط علت و معلولی به هم مرتبط هستند می‌توان اینگونه دسته‌بندی کرد که عوامل نظارت و ارزیابی، سوء استفاده از قدرت در محور مبارزه با فساد و عدالت ورزی قرار می‌گیرند. متغیرهای همسویی انتظارات رهبری و مردم، عملکرد مجلس خبرگان و تعیین رهبری آینده و نظارت استصوابی به محور شایسته سالاری و اهمیت عامل انسانی و کارگزار در آینده گفتمان انقلاب اسلامی اشاره دارد. متغیر مداخله بازیگران خارجی در محور شرایط محیطی قرار می‌گیرد. در مورد متغیرهای کارآمدی و مقبولیت نظام هم که به نوعی تأثیرگذار و تأثیرپذیر از بقیه عوامل هستند، می‌توان سه محور ساختاری، کارگزار و ایده را ترسیم کرد. بخش ساختاری به قوانین و نهادهای نظام و توان انطباق‌پذیری آن‌ها با تغییرات آینده مرتبط می‌شود و بخش کارگزاری به توانایی و مهارت‌های تخصصی، ادراکی و شناختی مسئولان در تشخیص مسائل، ارائه راه حل، ایجاد همگرایی و وحدت و نیز آینده‌نگری و کلان‌نگری اشاره دارد. محور ایده به میزان توانایی در پاسخگویی حکومت به مردم و پاسخگویی به ایده‌های رقیب و ارائه راهکار ارتباط دارد. بنیانگذار جمهوری اسلامی امام خمینی (ره) ناکارآمدی نظام سیاسی را شامل: عمل نکردن به قانون، مردمی نبودن حکومت، عدم شایسته سالاری، بی‌توجهی به مصلحت نظام، عدم مشروعیت و مقبولیت نظام سیاسی عنوان می‌نمایند. ایشان مهم‌ترین راه حل‌ها را اینگونه بیان می‌کنند: عمل به اسلام و احکام اسلامی، قانون‌گرایی، مردم‌گرایی (خدمتگزاری)، مشارکت مردم در دولت و ... (مرشدی زاد و نوری، ۱۳۹۶: ص ۲۵۱). به طور کلی با توجه به محورهای فوق پیشنهادات ذیل مطرح می‌شوند:

خاتمه بخشیدن به انحصارات دولتی و حذف رانت‌های دولتی؛ حمایت از بخش خصوصی قدرتمند؛ تصویب قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های مؤثر و کارآمد؛ تقویت نظارت‌ها و کنترل‌ها؛ بهره‌گیری از حضور مردم برای مبارزه با مفاسد (بهره‌گیری از مشارکت جامعه مدنی)؛ کاهش

دیوان سالاری عظیم و محدود شدن اختیارات دولت و نیز ادغام نهادهای موازی نظارتی و تشکیل یک سازمان کارآمد؛ تشکیل دولت الکترونیک کارآمد و حذف عوامل و واسطه ها؛ مجازات و تنبیه بی ملاحظه مفسدان و برخورد قاطع با اعمال نفوذها و حاشیه های امنیت برای خاطیان؛ گسترش و نظارت عمومی از طریق رسانه ها و مطبوعات؛ حل مشکلات کسب و کار و تلاش در جهت رونق اقتصادی؛ حاکمیت اصل پرسشگری مردم و پاسخگویی مسئولان، عدالت ورزی و اجرای عدالت در حوزه عمومی و حکومتی؛ اهتمام به شایسته سالاری در واگذاری مسئولیت ها و مناصب حکومتی و جذب نخبگان متخصص و متعهد در سیستم؛ شفافیت سازی و نظارت بر عملکرد مدیران حکومتی؛ آموزش و ترویج اهتمام به ضابطه و قانون گرایی به جای رابطه گرایی در سطح مسئولان و شهروندان؛ تشویق به امانت داری و ارزش های درستکاری، تکلیف و مسئولیت شناسی در بین مسئولان؛ تبلیغ و نمایش ساده زیستی رهبران و الگو بودن آنان در جامعه اسلامی؛ آموزش و افزایش آگاهی در جهت قناعت و پرهیز از اسراف در حوزه شخصی و عمومی؛ افزایش مشارکت مردم از طریق بکارگیری فن آوری هوشمند جهت دسترسی به عملکرد مسئولان و ارتباط آسان با آنها.

منابع

- ۱- برینتون، کرین (۱۳۶۶) کالبد شکافی چهار انقلاب، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر نو، چاپ چهارم.
- ۲- بنیاد توسعه فردا (۱۳۸۴)، روش های آینده نگاری تکنولوژی، تهران: گلبان.
- ۳- پدرام، عبدالرحیم و زالی، سلمان (۱۳۹۴)، «فرایند سناریونویسی در موضوعات راهبردی (موردکاوی سناریوهای آینده بحران سوریه)»، تهران، مؤسسه افق آینده پژوهی راهبردی.
- ۴- پناهی، محمد حسین (۱۳۷۸)، علل و اهداف انقلاب اسلامی از منظر شعارهای انقلاب، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ش ۲، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، دفتر مطالعات انقلاب اسلامی.
- ۵- حاجبانی، ابراهیم (۱۳۹۱)، مبانی، اصول و روش های آینده پژوهی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول.
- ۶- دارابی، علی (۱۳۹۵)، «آینده پژوهی انقلاب اسلامی»، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر چاپ اول.
- ۷- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۶)، توسعه و تضاد، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول.
- ۸- زمانی، سیدرضا (۱۳۸۸)، آینده انقلاب اسلامی در اندیشه شهید مطهری. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال ششم، شماره ۱۸، صص ۳۳-۵۶.
- ۹- مرشدی زاد، علی و نوری، عباسعلی (۱۳۹۶)، «چالش های سیاسی داخلی فراوی انقلاب اسلامی در اندیشه امام خمینی»، فصلنامه پژوهش های انقلاب اسلامی، سال ۶، شماره ۲۳، صص ۲۵۲-۲۳۱.
- ۱۰- محمدی، منوچهر (۱۳۹۱)، انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلابهای فرانسه و روسیه، قم، دفتر نشر معارف، چاپ سوم.
- ۱۱- مطهرنیا، مهدی (۱۳۹۵)، «آینده نگاری و آینده نمایی انقلاب اسلامی»، تهران، سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، چاپ اول.
- ۱۲- مهدوی زادگان، داوود (۱۳۸۰)، «عادی سازی جنبش های مردمی در ایران معاصر»، چاپ اول، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه.

- 13- Fowles Jib(1978), " Handbook of Futures Research", ISBN: 0-8371-9885-2, 820 pages.
- 14- -Kosow, Hannah and Gaßner Robert," Methods of future and scenario analysis German Development Institute", <http://www.die-gdi.de>.
- 15- Godet, Michel (1993)," From Anticipation to Action: A Handbook of Strategic
- 16- Prospective", Paris: United Nations Educational.
- 17- -Gordon, Theodore Jay (1994a)," Trend Impact Analysis", in: Jerome C. Glenn /
- 18- Theodore J. Gordon (eds.), Futures Research Methodology: Version 2.0,
- 19- AC/UNU Millennium Project.
- 20- -Gordon, Theodore; Rochberg, Richard; Enzer, Selwyn, (2008). "Research on Cross Impact Techniques with Selected Problems in Economics, Political Science and Technology Assessment," Institute for the Future.
- 21- -CHERMACK THOMAS J.(2011), SCENARIO PLANNING IN ORGANIZATIONS (HOW TO CREAT, USE, AND ASSESS SCENARIOS), San Francisco, California.
- 22- -Laclau, Ernesto and Chantal Muffe (2001). Hegemony and Socialist Strategy, London: Verso.